

אמר ליה: בר מיניה דרבי יהודה, דחביבא ליה ארץ ישראל אל תביא ראייה לדין זה מרבי יהודה שארץ ישראל חביבה בעיניו מאד ולכן הוא מזכיר בברכה את ארץ ישראל. לכולי עלמא לשאר האנשים מאי היא ברכתו של שמן האפרסמון.

אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן: מברכים עליו "בורא שמן ערב"⁽¹¹⁾.

אמר רב אדא בר אבהו: האי כשרתא [עץ בושם הקרוי קושט], מברכין עלויה "בורא עצי בשמים", משום שמריחים את העץ עצמו. אבל משחא כבישא, שמן שטמון בו הקושט, ונודף ממנו ריחו של הבושם הטמון בתוכו, לא מברכים על ריחו ברכה זו הואיל והקושט אינו נראה לעינינו אלא השמן,

[והוא הרי אינו גורם את הריח מצד עצמו שיברכו עליו]⁽¹²⁾.

ורב כהנא אמר: אפילו משחא כבישא מברכים על ריחה, כי מ"מ הוא קיים לפנינו בצורתו אף שאינו נראה לעין, אבל משחא טחינא, שמן שטחנו בו את הקושט – לא מברכים עליו, כי מלבד מה שהקושט אינו נראה לעין הוא אינו קיים בצורתו הראשונה.

נהרדעי אמרי: אפילו משחא טחינא מברכים על ריחה, כי אף על פי שהקושט קיים בשמן שלא בצורתו הראשונה וגם אינו ניכר לעינינו, עדיין הוא נחשב כבושם שקיים לפנינו⁽¹³⁾.

אמר רב גידל אמר רב: האי פמלק מין עשב ג-ב

11. רבינו יונה פירש טעם הדבר "דמפני שנמצא בארץ ישראל והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמו ומברכין עליו בורא שמן ערב". – ולדבריו יש להעיר מדוע לא תיקנו לברך כך גם על שמן זית שנשתבחה בו ארץ ישראל, [עין רמב"ם (פ"ט ה"ג) ושולחן ערוך (רט"ז ס"ה)] וראה מש"כ בזה הלבוש שם ס"ה.

אכן הרא"ה והריטב"א פירשו שהטעם שמברכים על השמן בורא שמן ערב הוא משום שאפילו בפירות מצינו שעל משקה היוצא מהם אין מברכים בורא פרי העץ אלא שהכל, אם כן כל שכן שעל משקה היוצא מהעץ אי אפשר לברך "בורא עצי בשמים" ולפיכך מברכים עליו בורא שמן ערב.

וכתב הב"ח (שם ד"ה משחא) נפקא מינה לדינא בין הטעמים לענין מי שטעה ובירך על השמן "בורא עצי בשמים", שלדעת רבינו יונה יצא בדיעבד שהרי נוסח הברכה מצד עצמו שייך הוא לשמן ורק מפני חשיבותו תיקנו לו ברכה

בפני עצמו, ואם כן בדיעבד יש לומר שיצא ידי חובתו גם בנוסח זה, מה שאין כן לדעת הרא"ה והריטב"א, יש לומר שאף בדיעבד לא יצא ידי חובתו, כיון שמשקה היוצא מן העץ אינו נחשב לעץ ודומה הדבר למי פירות שהמברך עליהם בורא פרי העץ לא יצא ידי חובתו. וראה באליה רבא (שם סק"א) שלדעתו נחלקו בזה אמוראים בירושלמי.

12. האשל אברהם [בוטשאטש] (רצ"ז ס"א) דן בבשמים המונחים בתוך כלי העשוי מעלי לולב קלועים וכדומה ואין הבושם נראה מתוכו לחרץ, האם זה נחשב כריח שאין לו עיקר או לא. ולכאורה יש לתלות זאת במחלוקת האמוראים שבסוגייתנו [לפירושו של רש"י], שהרי "משחא כבישא" הבשמים קיימים ורק אינם נראים מחמת השמן.

13. כן הוא לפרש"י, ואולם התוספות פירשו

שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו, ושלשה עלין בכל שורה, — **מברכין עלויה "בורא עצי בשמים" כי מין "עץ" הוא.**

אמר רב חננאל אמר רב: הני חלפי דימא, עשב העשוי כעין גבעולי פשתן, — מברכין עלויה "בורא עצי בשמים". כי אף הוא מין עץ⁽¹⁾.

בשם ר"ח ש"משחא כבישא" היינו שמן שכבשו בו בשמים ולאחר מכן הוציאו אותם מתוכו וס"ל לרב אדא בר אהבה, כיון שהבושם כבר אינו לפנינו הרי זה נחשב כבושם שאין לו עיקר ואין לברך עליו, ואולם רב כהנא סובר שאעפ"כ יש לברך עליהם כי הריח עדיין קיים בכל תוקפו, אבל "משחא טחינא" היינו שמן שכבשו בו בשמים זמן מועט ולא נקלט בו הריח כ"כ אין לברך עליו. ואילו נהרדעי אמרי שאף בכה"ג יש לברך עליהם.

והנה רש"י שפירש שהבשמים עדיין קיימים בשמן לא פירש מה תהא ברכתו באופן שהוציאו מהשמן ואינם לפנינו, ונחלקו בזה הראשונים. שיטת הרא"ה והריטב"א שאין לברך עליו כלל, כיון שאין לברך על ריח שאין לו עיקר [היינו שמקור הריח כבר אינו קיים לפנינו ונתר רישומו בלבד]. שיטת הראב"ד [הובאה ברבינו יונה והרא"ש] שיש לברך עליו בורא מיני בשמים, ושיטת "יש אומרים" שהובאה בטור (רט"ז) שמברכים עליו בורא שמן ערב, וכן נקט פסקי הרי"ד.

בביאור המחלוקת יש לומר, שלדעת התוספות והרשב"א נתקנה ברכת הריח על החפצא של הריח עצמו, ומאחר שהריח של עצי הבשמים לפנינו יש לברך עליו "בורא עצי בשמים", ואולם הרא"ה והריטב"א סוברים שברכת הריח נתקנה על החפצא של הבשמים, ומאחר שהבשמים עצמם אינם לפנינו לא שייך לברך עליהם כלל. ובאופן אחר יש לומר שבאמת גם הם מודים שהברכה נתקנה על הריח, ואולם כשהריח אין לו "עיקר" אינו חשוב בכדי שיברכו עליו.

ובדעת ה"יש אומרים" שהביא הטור יש לומר, שבעיקר הדבר הם מסכימים לדעת הראשונים הסוברים שריח שאין לו עיקר אינו חשוב שיתחייבו עליו בברכה, ואולם בנידון שלפנינו שהריח נקלט בשמן יש לומר שהשמן עצמו משמש כ"עיקרו" של הריח ונותן לו את חשיבותו ומשום כך יש לברך עליו "בורא שמן ערב" ככל ברכות הריח שנוסח הברכה ניתקן בהם לפי שם "עיקרו" של הריח.

ובדעת הראב"ד יש לומר שהוא מסכים לסברת ה"יש אומרים", ואולם הוא סבור, כיון שבפועל מקור הריח בא מעצי בשמים נמצא שיש לו ב' "עיקרים" הנותנים לו ב' שמות שונים "ריח של שמן" ו"ריח של עצי בשמים", ולכן סובר הראב"ד, כשם שריח היוצא מעצי בשמים ועשבי בשמים יחד ברכתו "בורא מיני בשמים" שהוא נוסח הכולל את כל מיני הבשמים, כך בנידון שלפנינו שלאותו ריח עצמו ישנם ב' שמות יש לברך עליו ברכת "בורא מיני בשמים" שהיא ברכה כוללת.

להלכה מבואר בשולחן ערוך (רט"ז ס"ו) שמספק נכון להזהר מלהריח בו. ולענין הברכה שעל "טבק הרחה", הביא הכף החיים (ר"י ל"ג) בשם הפוסקים שנוהגים שלא לברך עליו, וראה בבאר היטב (רט"ז יג) בשם הלכות קטנות (ח"א סימן ק"א) שהטעם שאין לברך עליו הוא משום שהוא ריח שאין לו עיקר. ולהמבואר לעיל צריך עיון מדוע הוא נחשב כריח שאין לו עיקר והרי הריח נקלט היטב ב"טבק".

1. החידוש בשני מינים אלו הוא, שאף על פי

עלויה "בורא עצי בשמים". אבל על ריח של חבצלת השרון הגדלה בדברא – במדבר, יש לברך "בורא עשבי בשמים"⁽²⁾.

אמר רב ששת: הני סיגלי, מין עשב – מברכין עליהו כשבא להריחם "בורא עשבי בשמים"⁽³⁾.

אמר מר זוטרא: האי מאן דמורח⁽⁴⁾

אמר מר זוטרא: מאי קראה מהו המקור שממנו ניתן ללמוד שעשבים אלו קרויים "עץ"? שנאמר: [יהושע ב ו] "והיא העלתם הנה, ותטמנם בפשתי העץ". ומוכח שאע"פ שאין הפשתן קרוי אילן, מכל מקום הוא נקרא בלשון הכתוב "עץ".

אמר רב משרשיא: האי נרקום דגנוניתא [חבצלת השרון הגדלה בגינה], מברכין

שגם המריח פרי וברך בטעות בורא מיני בשמים יצא בדיעבד. ולפי"ז נמצא לענין ספק יהא הדין כן שאם הסתפק אם הריח בא מפרי או מעצי בשמים יברך "מיני בשמים".

ובגוף דברי התוספות יש להעיר מדוע כשמסתפק אם הבשמים היו ממין עץ או עשב אינו מברך מספק בורא עשבי בשמים שהיא ברכה פרטית יותר מאשר מיני בשמים ועדיפה ממנו. ומוכח מדבריהם שברכת עשבי בשמים אינה פוטרת מין עץ, [בשונה בברכת בורא פרי האדמה הפוטרת מין עץ], וכן העלה הב"ח (רט"ז ד"ה ויראה) לדינא.

4. כתבו התוספות [לביאור הטור (רט"ז)] שברכה זו יש לברך רק כשבא להריח מהם בכונה תחלה, אבל הבא לאוכלם ולא התכוון להריח בהם אע"פ שאגב אכילתו גם נהנה מריחם אינו מברך על הנאה זו, וכן היא דעת הרא"ש לקמן פרק אלו דברים (ס"ג).

ואולם הגר"א (שם ס"ב) נוקט שתוספות חלוקים עם הרא"ש, [ושלא כדעת הטור], ואולם לא ביאר במה הם חלוקים זה עם זה. ונאמר בזה פירושים שונים. הדמשק אליעזר שם פירש בכונתו, שלדעת התוספות לא רק באופן שלא כיוון לריחו אין מברכים עליו ברכת הריח אלא אף אם כיוון לריחו אך יחד עם זאת כיוון גם לאוכלו אין לברך עליו ברכת הריח, ובוה חולקים הם על הרא"ש הסובר שרק אם לא כיון

שאינם נחשבים כעץ לענין ברכת "בורא פרי העץ", ואם היתה אפשרות שהיו גדלים עליהם פירות היתה ברכתם "בורא פרי האדמה", מכל מקום לענין ברכת הריח הם נחשבים ל"עץ", כי הגדרת "עץ" לענין ברכת הריח תלויה בצורת הגבעולים אם הם קשים כעץ או לא. – הריטב"א.

2. לפי שהגדל בגינה גבעולו קשה יותר מאשר זה שגדל במדבר ולכן הוא נחשב לעץ בדומה לסמלק וחלפי דימא שהוזכרו לעיל. – הריטב"א.

3. במקום שיש ספק אם הבשמים הם ממין עץ או ממין עשב, כתבו התוספות בשם "יש אומרים" שיברך ברכת "שהכל", ובשם רבינו משה מקוצי כתבו שיברך בורא מיני בשמים. וביאר המשנה ברורה בשם מגן גיבורים (רט"ז סקי"ג) בטעמו של ר"מ מקוצי שאין לברך שהכל כי ברכת שהכל נתקנה על אכילה ושתייה בלבד, וטעם הסוברים שיוצא בברכת שהכל ביאר העולת תמיד (שם סק"ב), כיון שברכה זו מועילה לאכילה ושתייה שהנאתם מרובה כל שכן שהיא תועיל להנאת הריח שהיא הנאה מועטת.

והנה אף שהתוספות כתבו דין זה רק במקום שהספק הוא אם הבשמים הם ממין העץ או מין עשב מכל מקום ראה בבית יוסף (רט"ז ד"ה ועל כולם) שכתב שמדברי הרמב"ם והטור נראה

באתרוגא או בחבושא [המריח בפרי האתרוג או בפרי החבוש]⁽⁵⁾ אומר: "ברוך

כן בברכת הנותן ריח טוב בפירות הנוסח ניתקן כהודאה על ה"ריח" ומשום כך יש צורך שהריח גופו יהיה בו מתחילתו. וכך נראה קצת מדברי המשנה ברורה (שם סקכ"ה) עיין בדבריו.

ב. בגוף דברי הלבוש יש להעיר ממה שפסקו האחרונים הובאו דבריהם במשנה ברורה (סקט"ו) שהמריח קפה כתוש חם שריחו נודף מברך שנתן ריח טוב בפירות, והרי לולי הכתישה הנעשית בידי אדם לא היה ריחו נודף, [ואף שהלבוש עצמו לא כתב דין זה, מכל מקום צ"ע דעת המשנה ברורה שהביא את דברי הלבוש ומאידך הביא גם את דברי האחרונים]. עוד יש להעיר בדברי הלבוש מהמבואר ברמ"א (שם סי"ד) בשם האבודרהם שיש לברך על פת חמה שריחה נודף ברוך שנתן ריח טוב בפת, והרי גם שם בפת הריח נגרם על ידי מעשה בני אדם. — וכבר העיר זאת בספר תולדות זאב לגאון רבי זאב פראנק זצ"ל.

[בדעת האחרונים הנ"ל שפסקו לברך על קפה כתוש, יש להעיר מדברי הרמ"א לענין פת חמה, שאף שהביא דעות שיש לברך על הפת, מכל מקום הביא גם חולקים בדבר, ומסקנתו שלכן אין להריח בו מספק, ומדוע אם כן לא חששו לזה האחרונים גם בקפה כתוש. — ואכן ראה בכף החיים (סקפ"ו) שחשש לזה, אך עדיין צ"ע על שאר האחרונים שלא הזכירו זאת וצ"ע].

ג. לענין ריח הנודף מיין, הביא הערוך לנר על מסכת כריתות (ו א) בשם ספר המכריע שאין לברך עליו כי אי"ז נחשב להנאה. ואולם ראה בספר תורת חיים (סופר) (רט"ז סקכ"ח) שהביא מספר עדות ביהוסף שיש לברך עליו והוכיח זאת מדין זילוף המבואר בגמרא בפסחים (כ ב) ע"ש.

ד. בספר תורת חיים (שם) הסתפק לענין פרי שהתקלקל מעט או שעדיין לא נגמר בישולו, האם כשם שבאכילתו מברכים עליו ברכת שהכל

כלל לריחו אין מברכים עליו. — הביאור הלכה (שם ד"ה או) פירש כונתו, שהתוספות מסכימים עם הרא"ש שבנטלו להריח בו ולאכלו מברך גם על הריח ורק נחלקו על הרא"ש באופן שנטלו לאוכלו ולאחר מכן נמלך בדעתו גם להריח בו שלדעת הרא"ש מברך גם באופן זה ברכת הריח ואילו התוספות סוברים שאינו מברך. — החזון איש (סימן ל"ה) מפרש את כונת הגר"א שהתוספות חולקים לגמרי על הרא"ש וסוברים שאפילו אם נטל את הפרי רק כדי להריח בו אין מברכים עליו ברכת הריח כל עוד שהפרי לא הוקצה באופן קבוע לצורך זה כי מה שמיחד עת את הפרי באופן אקראי להריח בו אינו גורם להחשיבו לדבר העומד לריח, ומה שכתבו התוספות בלשונם "ודוקא שמריח בהם" היינו בפירות שיוחדו לצורך זה, ולדבריו נמצא, שאין לברך על קנמון המיועד לתבל בו את המאכל אף באופן שנטלו על מנת להריח בו בלבד, ורק אם ייחדו באופן קבוע להריח בו מברכים עליו.

5. א. הטעם שמברכים על שמן זית שריחו נודף [על ידי כתישתו וטחינתו] "בורא עצי בשמים" כמבואר ברמב"ם (פ"ט ה"ג) ואין מברכים עליו "ברוך שנתן ריח טוב בפירות", אף שפרי הוא והאוכלו מברך עליו בורא פרי העץ, ביאר הלבוש (רט"ז ס"ה) [והובא דבריו במשנה ברורה (שם)] שבשאר הפירות הריח גודל עמם מתחילת בריאתם מה שאין כן בשמן זית הריח בא לו רק ע"י הכתישה והטחינה הנעשים בידי אדם, וכבר העיר הפרי מגדים (שם א"א סקי"א) שמתעם זה הרי גם ברכת עצי בשמים אין לברך עליו. וצריך לומר, שבברכת עצי בשמים נוסח ההודאה מתייחס ל"בושם", ו"בושם" קרוי גם דבר שיש בו את סגולת המבשם בכח אף שעתה אין לו ריח בפועל כזית קודם טחינתו, מה שאין

שנתן⁽⁶⁾ ריח טוב בפירות".

אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק⁽⁷⁾ ביומי ניסן⁽⁸⁾, וחזי⁽⁹⁾ אילני⁽¹⁰⁾ דקא מלבלבי, [היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבלבים] אומר: "ברוך שלא חיפר בעולמו כלום,

וברא בו בריות טובות ואילנות טובות⁽¹¹⁾ להתנאות⁽¹²⁾ בהן בני אדם".

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מנין שמברכין על הריח? שנאמר: [תהלים קנ ו] "כל הנשמה תהלל יח"⁽¹³⁾. איזהו דבר

ולא ברכת בורא פרי העץ כך גם כשמריחים ממנו יורד הוא מברכת הנותן ריח טוב בפירות לברכה פחותה יותר או לא. עיין בדבריו.

6. בשולחן ערוך (רט"ז ס"ב) כתב לברך "הנותן ריח טוב בפירות", ועיין במשנה ברורה (שם סק"ט) בשם אליה רבא שהוכיח שהנוסח הנכון הוא "שנתן". וצריך ביאור, מדוע שונה ברכה זו משאר ברכות הריח שתיקנו בהם לשון הווה כ"בורא מיני בשמים" וכדומה ולא בלשון עבר.

7. מלשון הגמרא נראה שאין זו חובה לחפש אחר אילנות מלבלבים כדי לברך עליהם אלא שאם יצא וראה מברך, וכן נראה מלשון השולחן ערוך (רכ"ו). ובאמת שכן הוא הדין בכל ברכות הראיה וכפי שנראה מדברי המהרש"א לקמן (נח א) בחידושי אגדות (ד"ה שאם). וראה עוד בשו"ת הרשב"א (רמ"ה).

ואולם כל זה מדובר רק כלפי החיוב לצאת ולראות, אבל כשיצא כבר וראה כתב בספר הפרדס לרבינו אשר ברבי חיים ז"ל שחייב לברך עליהם.

8. כתב המחצית השקל ש"ניסן" אינו בדוקא אלא אורחא דמילתא נקטו, כיון שבארצות החמות דרך האילנות לבלב בחודש זה, אבל הוא הדין אם רואה פעם ראשונה אילן מלבלב בחודש אחר מברך עליו, והעתיקו המשנה ברורה (שם סק"א) להלכה. ואולם כתב החיד"א (מורה באצבע קצ"ח) שעל פי הקבלה

שייכת הברכה דוקא לימי ניסן ויש להקפיד בזה.

9. הגאון רבי צבי פסח פראנק בספר הר צבי (ח"א סימן קי"ח) כתב לחדש שיש לברך ברכת האילנות רק ביום ולא בלילה, אך צ"ע מדוע שונה ברכה זו מכל ברכות הראיה שמצוותם גם בלילה.

10. מלשון הגמרא שנקטה "אילני" לשון רבים נראה לכאורה שיש לברך רק על ב' אילנות ומעלה, ובספר הלכות קטנות (ח"ב כ"ח) דייק כן מלשון הרמב"ם, [אכן יש להעיר שהמהריש לומר (תשו' קמ"ג) גרס בלשון הגמרא "אילנא" לשן יחיד]. וראה עוד בחיד"א (שם) שעל פי הסוד צריך לברך על ב' אילנות.

11. כתב המשנה ברורה (שם סק"ב) בשם הפוסקים שאין לברך ברכה זו אלא על אילן מאכל שעתידים בני אדם להנות ממנו וכפי שנראה מנוסח הברכה.

12. בשולחן ערוך (שם) הנוסח "ליהנות בהם בני אדם". וכן נוהגים.

13. הטעם שהוצרכה הגמרא לאסמכתא זו ולא למדה זאת מהסברא שאסור לאדם להנות מהעולם הזה ללא ברכה, ביאר הראש יוסף, כיון שהנאת הריח אינה הנאה גשמית אלא רוחנית היה מקום לומר שאין לברך עליה, ולפיכך הסמיכוה לקרא דכל הנשמה להשמיענו שיש לברך גם על הנאה זו.

הצל"ח ורבי אליעזר משה הורוין

שהנשמה⁽¹⁴⁾ נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו — הוי אומר: זה הריח⁽¹⁵⁾.

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: עתידים בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח טוב כיער הלבנון שעליו ופרחיו נותנים את ריחם הטוב על בני ישראל שנאמר: [הושע יד ז] "ילכו יונקותיו [אלו בחורי ישראל] ויהי כזית הודו וריח לו בלבנון".

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מאי דכתיב: [קהלת ג יא] "את הכל עשה יפה בעתו"?

מלמד שכל אחד ואחד מהאומנים יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו. שאפילו לזה שאומנותו אינה יפה, יפה הקב"ה את האומנות בפניו שתמצא חן בעיניו ויעשנה כדי שלא יחסר העולם אומנות זו.

אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי [פתגם שאנשים רגילים לאמרו]: תלה ליה קורא לדבר אחר, ואיהו — דידה עביד! תלה לו לחזיר על צוארו את הענף הרך [הנקרא קורא] הגדל בדקל כדי שיאכלנו כשהוא נקי, והוא יעשה את שלו — יגלגלנו באשפה! שזו היא אומנתו של החזיר לגלגל באשפה כל דבר ואינו רואה בזה שום חסרון.

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: אף שאמר מר אל יצא אדם יחידי בלילה, מ"מ מותר לו לצאת כשבידו אבוקה כי היא נחשבת כשנים, ואילו כשהירח מאיר הרי זה נחשב כשלשה. [ההבדל ביניהם יבואר בהמשך].

איבעיא להו: האם אבוקה נחשבת כשנים בהדי דידה [יחד אתו], או דילמא אבוקה נחשבת כשנים לבר מדידה [בלעדיו] ונמצא שיחד אתו יש כאן שלשה?

בהגהותיו ביארו באופן אחר, כיון שלעיל בתחילת הפרק הגמרא תלתה את הדין שאסור להנות מהעולם הזה ללא ברכה עם הדין שכל הנהנה מן העולם הזה ללא ברכה מעל, היה מקום לומר, כיון שמבואר בגמרא בפסחים (כו א) וכריתות (ו א) ש"קול מראה וריח אין בהם משום מעילה" כי אין בהם ממש, ממילא גם לא יתחייבו עליהם בברכה, קמ"ל קרא דכל הנשמה וגו' שגם בזה תיקנו ברכה.

ועיין בספר ציונים לתורה להגר"י ענגיל (כלל ז) שכתב שלדבריהם נמצא שאף שקמ"ל הפסוק שגם על ריח צריך לברך, מכל מקום חלוק דין הברכה שעל הריח משאר ברכות הנהנין, שבשאר ברכות הנהנין הברכה באה להתיר את האיסור המוטל עליו מלאכול בלא ברכה, מה שאין כן בברכת הריח אין איסור זה

שהרי אין בזה משום מעילה ונמצא שכל ענין הברכה הוא מדין חיוב כשאר ברכות ההודאה והשבח.

ובעיקר דבריהם יש להעיר, שמדברי הגמרא בפסחים (שם) מבואר להדיא שלמסקנת הסוגיא ריח נחשב כדבר שיש בו ממש והטעם שאין בו משום מעילה הוא משום שכבר "נעשית מצותו" ע"ש. וכבר העיר כן בספר עוללות אפרים (דין א') עיין בדבריו.

14. המהרש"א בחידושי אגדות העיר שאף שגם לבעלי חיים ישנו חוש ריח אפילו שאין בהם נשמה, מכל מקום יתכן שאינם נהנים מהריח כי ההנאה מהריח באה מהנשמה.

15. המהרש"א בחידושי אגדות למסכת

תא שמע: מסיום דברי רב שאמר "זירח — בשלשה".

שנחשיכם כארבעה והרי כבר בשלושה אין השד נראה כלל,

אי אמרת בשלמא שאבוקה כשנים היינו בהדי דידיה, שפיר מובנים דברי רב שאמר "ירח בשלושה".

אלא, לאו, שמע מינה דהא דאמרין ש"אבוקה כשנים" שאמר רב, הכוונה בהדי דידיה.

אלא אי אמרת שאבוקה נחשבת כשנים היינו לבר מדידיה. אם כן הרי נמצא שגם "ירח בשלושה" הכוונה לבר מדידיה. וקשה: ארבעה — למה לי, איזו תועלת ישנה מכך שבצירוף הירח הם נחשבים לארבעה?!

שמע מינה!

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה אמר רב הנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ואמרי לה אמר רבי יוחנן משם רבי שמעון בן יוחי: נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים⁽¹⁶⁾,

והאמר מר: לאחד השד נראה ומזיק, לשנים השד נראה ואינו מזיק. לשלשה אינו נראה כל עיקר. ואם כן איזו תועלת ישנה בכך

סנהדרין (צג ב) כתב, כיון שחוש הריח הוא רוחני אין הטעות מצויה בו, אבל שאר החושים שהם גופניים יותר הטעות מצויה בהם יותר. וביאר בזה את דברי רבא [המובא שם בגמרא] שאמר שלעתיד לבוא מלך המשיח לא ישפוט את בני האדם לא לפי מראה עינים ולא לפי משמע אוזנים אלא מריח האדם ושופטו אם חייב הוא או לא, והיינו משום שבחוש הריח אי אפשר לטעות כמו בשאר החושים.

רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר תשל"ב מאמר לו), שהגמרא באה להשמיענו שכדאי הוא לאדם לעשות כן אף בלא שהתחייב בכך, שהרי מעשה תמר שזהו המקור לדין זה היה קודם מתן תורה ועדיין לא נצטוו על המצוות, וידועים דברי הגאון רבי חיים מואלזין בספר נפש החיים (סוף שער א') שיעקב נשא שתי אחיות משום שידע בהשגותיו העליונות שעל ידי זה יתוקנו תיקונים גדולים בכל העולמות ויבנה על ידן בית ישראל, וכל זה היה אפשרי רק קודם מתן תורה אבל לאחר מתן תורה כל הנהגת האדם כפופה לרצון התורה, נמצא אם כן שקודם מתן תורה לא עמד האדם בפני הכרעה האם מותר הדבר לעשות או לא, אלא היה עליו לבחון את התועלת שתצא מכל מעשה ולהכריע בדעתו האם הוא כדאי, ואם כן מנכונתה של תמר למסור נפשה אנו למדים שאף מבחינת התועלת שבדבר כדאי לאבד אפילו שלשה נפשות ואפילו כאלו אשר בהם תלויה מלכות בית דוד ומלך המשיח ובלבד שלא להלכין פני חברו ברבים, עיין בדבריו. — ולפי"ז נמצא שהחיוב לעשות

16. לדעת רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' קל"ט) הלבנת פנים דינה כרציחה עצמה, וכשם שעל רציחה ממש נאמר הדין ש"יהרג ואל יעבור" כך הדין לענין הלבנת פנים שהוא אבק רציחה. וכן מוכח מדברי התוספות בסוטה (י ב) שביארו הטעם שלא כללו בין הג' עבירות שנאמר בהם "יהרג ואל יעבור" גם הלבנת פנים, כי אינה מפורשת בפסוק ע"ש, הרי שדינה כרציחה גמורה.

ואולם יש להעיר מלשון הגמרא "נח לו לאדם" וכו' והרי חיוב גמור הוא, וביאר הגאון

“בורא עצי בשמים”.

ובית הלל אומרים להיפך: בתחלה מברך על
ההדס ואחר כך מברך על השמן⁽¹⁸⁾.

אמר רבן גמליאל: אני אכריע ההלכה כבית
שמאי, כיון שמהשמן ניתן להנות שתי
הנאות שהרי זכינו לריחו וזכינו לסיכתו,
ואילו מההדס ניתן להנות רק הנאה אחת
שהרי ריחו זכינו, ולסיכתו לא זכינו.

אמר רבי יוחנן: הלכה כדברי המכריע
שהכריע כשיטת בית שמאי כלומר, כדברי
רבן גמליאל⁽¹⁹⁾.

הגמרא בדברי רבן גמליאל שאמר ששמן עדיף
משום ש“זכינו לריחו ולסיכו”, ואולם לא
התבאר בגמרא מהו טעמם של בית הלל
שהעדיפו הדס מאשר שמן, וביאר הריטב“א
שהדס עדיף משום שגוף העץ הנותן את הריח
קיים לפנינו בשונה משמן שמקור הריח אינו
לפנינו שהרי אינו גוף הבושם אלא קלט את ריחו
מבושם שהיה כבוש בו. — אכן כל זה ניחא רק
אם נפרש ש“שמן” היינו “משחא כבישא” וכפי
שפירשו רש“י והריטב“א הנזכר, ואולם הטור
(רט“ז) פירש את הנידון בגמרא ב“שמן
אפרסמון”, ובשמן זה הרי לא שייך הטעם
שפירש הריטב“א שהרי השמן גופו הוא מקור
הריח עצמו, וכבר העיר כן האליה רבא (שם
סקי“ט) וכתב: “ואולי ס”ל דגם שמן אפרסמון
לא הוי לבושם בעיניה נגד ההדס, ודוחק מאד”.
וכבר פירש כן הרא“ה להדיא ע”ש.

19. ולהלכה, סדר הקדימה בכרכות הריח הוא
כדלהלן: א. “בורא שמן ערב” על שמן
אפרסמון. ב. “בורא עצי בשמים”. ג. “הנותן ריח
טוב בפירות”. ד. “בורא עשבי בשמים”. ה.
“בורא מיני בשמים”. — פרי מגדים (רט“ז)

מנלן? מתמר. שנאמר: [בראשית לח כה]
“היא מוצאת”, שאע“פ שהוציאוה לשרף
לא גילתה שהיא הרה מיהודה כדי שלא
להלבין פניו, אלא שלחה לו את הסימנים
כדי שיודה לבדו, ואמרה: אם יודה יודה,
ואם לאו אשרף ולא אלבין פניו.

תנו רבנן: הביאו לפניו בסוף הסעודה שמן
לסוך ידיו להעביר את זוהמת האוכל⁽¹⁷⁾,
והדס להריח בו,

נחלקו התנאים בסדר הקדמת הברכות.

בית שמאי אומרים: בתחלה מברך על השמן
בורא שמן ערב” ואחר כך מברך על ההדס

כן באמת אינו נלמד מתמר אלא ממקום אחר.

17. כך פירש רש“י. ואולם התוספות פירשו
שמדובר כאן בשמן הבא לריח שאם לא כן
יקשה מהמבואר לקמן (נג א) ששמן שאינו בא
לריח אין מברכים עליו כלל. — הטעם שרש“י
לא רצה לפרש כפירושם של התוספות ביאר
הב”ח (רט“ז ד”ה הביאו) שזהו משום שכך
היתה הרגילות בזמנם להביא שמן לסוך את
הידיים.

וליישב את קושית התוספות על פירוש רש“י
כתב המגן אברהם (רי“ז סק”ה) על פי המבואר
ברש“י עצמו לקמן (שם) שהדין שאין מברכים
על שמן שאינו עשוי להריח לא נאמר אלא
ב“משחא כבישא” אבל בשמן אפרסמון אף
בכה“ג מברכים עליו, ע”ש. ולדבריו נמצא
שהנידון שלפנינו הוא בשמן אפרסמון, וצ”ע
שמלשון רש“י (ד”ה זכינו) מבואר שהמדובר
כאן ב“משחא כבישא”, וכבר העירו מזה
המחצית השקל ומגן גיבורים (רט“ז סוף
סק”ה).

18. טעמם של בית שמאי מתבאר בהמשך דברי

רבא שהלכה כבית הלל. ורב פפא שתלה סברת עצמו בדעת רבא — לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד⁽²⁰⁾.

תנו רבנן: הביאו לפניהם שמן להריח בו ויין לשתותו⁽²¹⁾ —

בית שמאי אומרים: ⁽²²⁾ אוהו השמן בימינו, מפני שכל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו צריך לכתחלה לאוחזו בימינו בשעת הברכה כדי שיכוין היטב על מה הוא מברך. ואת היין בשמאלו, לפי שאינו מברך עליו לעת עתה.

בתחלה מברך על השמן ברכת "בורא שמן ערב", ואחר כך חוזר ונוטל את היין בימינו ומברך על היין.

רב פפא איקלע [הזדמן] לבי [לביתו של] רב הונא בריה דרב איקא. אייתו לקמיהו [הביאו לפניו] שמן והדס. שקל רב פפא, בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן, כדעת בית הלל.

אמר ליה רב הונא: וכי לא סבר לה מר להא דאמר רבי יוחנן הלכה בדברי המכריע כדעת בית שמאי, שתחלה מברך על השמן ואחר כך על ההדס?

אמר ליה רב פפא: הכי אמר רבא: הלכה כבית הלל דמברך על ההדס ואחר כך על השמן. ולכן אף אני נהגתי כבית הלל שלא כדעת רבי יוחנן.

מוסיפה הגמרא: ולא היא! מעולם לא אמר

22. טעם המחלוקת שבין בית שמאי לבית הלל פירש הרשב"א לעיל (מא א) שנחלקו מה חביב יותר, שלבית שמאי השמן חביב יותר משום שהוא מחוסר מעשה כי תיכף שמקרבו לחוטמו מריח בו בשונה מהיין שהוא מחוסר שתייה, ואילו לבית הלל היין חביב יותר, כיון שעומד לשתיה בשונה מהשמן שעומד רק להריח ושתיה חביבה יותר מריח. — מעין זה פירש גם הריטב"א בסוגייתנו אלא שהעמיד את נקודת המחלוקת ביניהם לא מצד חביבות הדברים אלא מצד חשיבותן עיין בדבריו. [וע"ש ברשב"א שיישב בזה מדוע ישנם דיני קדימה ביין ושמן, והרי מבואר לעיל (מ ב) שבאין ברכותיהן שוות מברך על איזה מהן שירצה, ויישב עפ"י שיטתו לעיל שהדין ש"מברך על איזה מהן שירצה" הכונה שמברך על החביב, וזהו עצמו הנידון שלפנינו האם יש להקדים את היין משום חביבותו או את השמן משום חביבותו. — ויש להעיר, שכל זה ניחא לפירושו של הרשב"א, אך לריטב"א שהנידון הוא מה חשוב יותר עדיין

א"א סקי"ט). ניש להעיר שהפרי מגדים בפתיחה להלכות ברכות (אות י) כתב שברכת "הנותן ריח טוב בפירות" קודמת לברכת "עצי בשמים".]

ויש להעיר מהמבואר בסידור רבי סעדיה גאון שכתב: "ואם ברכתך היא שונה יקדים בורא עצי בשמים" ואחריה "בורא שמן ערב", וחוץ מאלו הדבר ניתן ביד המברך".

20. האחרונים תמהו איך יתכן שרב פפא ימציא לשם כך מאמר בשם רבא ויכשל באיסור שקר. ומבאר הפני יהושע, שרב פפא לא בדה שקר מליבו ח"ו, אלא תלה עצמו בדברי רבא שבהלכות אחרות פסק באמת כדעת בית הלל כנגד אמוראים אחרים שהסכימו עם דעתם של בית שמאי. וראה עוד בצ"ח.

21. לרש"י הכונה ליין הבא לאחר הסעודה קודם ברכת המזון, ואולם הרמב"ם (פ"ז הי"ד) פירש שהכונה לכוס של ברכת המזון. וראה מש"כ בסמוך הערה 23.

המטולאים] שיש בהם טלאים], ואל יספר עם אשה בשוק, ואל יסב בחבורה של עמי הארץ, ואל יכנס באחרונה [אחרון] לבית המדרש. ויש אומרים: אף לא יפסיע פסיעה גסה, ואל יהלך בקומה זקופה.

מבררת הגמרא דינים אלו אחד לאחד: "אל יצא כשהוא מבושם לשוק" מה טעמו?

אמר רבי אבא בריה דרבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: דין זה במקום שחשודין על משכב זכור נאמר, שהחשודים על כך מבשמים עצמם כדי שיתאוו להם.

אמר רב ששת: לא אמרן שאסור לצאת לשוק כשהוא מבושם, אלא כשהבושם בבגדו, אבל כשהבושם בגופו מותר, היות והזיעה מעברא ליה לבושם⁽²⁴⁾.

אמר רב פפא: ושערו — כבגדו דמי. לפי שלא מצוי בו זיעה, ואסור להטיל בו בושם.

ובית הלל אומרים: אוחו את היין בימינו, לפי שמקדים ברכת היין. ואת השמן אוחו בשמאלו לפי שלעת עתה אינו מברך עליו⁽²³⁾.

בתחלה מברך על היין וחוזר ונוטל את השמן בימינו ומברך על השמן.

ואם הסועד תלמיד חכם הוא, טחו [מקנחו] את השמן שנשאר על ידיו — בראש השמש.

ואם אף השמש תלמיד חכם הוא — טחו לשמן הנותר בכותל.

וטעם הקינוח הוא מפני שגנאי לתלמיד חכם לצאת לשוק כשהוא מבושם, וכפי שיבואר בסמוך.

תנו רבנן: ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם: אל יצא כשהוא מבושם לשוק, ואל יצא יחידו בלילה, ואל יצא במנעלים

קושית הרשב"א במקומה עומדת]. וראה עוד בדרישה (רי"ב סק"ב) מה שביאר בזה.

23. הטעם שצריך לאחו את השמן בשמאלו בשעה שמברך על היין ביאר המרכבת המשנה (פ"ז הי"ד) לדעת הרמב"ם [שפירש שהמדובר כאן בכוס של ברכת המזון] כשם שיש הידור בברכת המזון לאומרה על הכוס כך יש הידור לאומרה גם על הבשמים, ולכן יש לאחו את השמן בשעת הברכה כמו שאוחז את הכוס, והוסיף שזהו הטעם שהרמב"ם פירש ש"יין" הכונה לכוס של ברכה ולא לסתם כוס של רשות כפרש"י, כי בכוס של רשות אין שום ענין להחזיק את השמן ביד השניה.

והנה השולחן ערוך (רצ"ו ס"ו) פסק דין זה לענין ברכת הברכה וכתב שיאחו את היין בימין

ואת ההדס בשמאל ויברך על היין, ולאחר מכן יחליף ויטול את ההדס בימין ואת היין בשמאל ויברך על ההדס ושוב יחזיר את היין לימינו ויסיים את ברכת ההבדלה. ולהמבואר בדברי המרכבת המשנה נראה שהמחבר סובר שברכת הבדלה צריכה להאמר על יין ובשמים. ונמצא לפי זה שהטעם שמברכים על הבשמים בסדר ההבדלה אין זה רק משום שתיקנו ברכת הבשמים במוצאי שבת אלא זהו מדין וסדר ברכת ההבדלה עצמה שהיא צריכה להאמר על יין ובשמים.

[הטעם שלא הוזכר דין זה שאוחז בימינו ושמאלו גם בברייתא לעיל לענין שמן והדס, ראה בצל"ח].

24. ואף שהתבאר לעיל שגנאי לתלמיד חכם

ואמרי לה ויש האומרים שמותר להטיל בושם בשערו, כיון ששערו לענין בושם – כגופו דמי, היות שגם בשיער מצוי זיעה.

הדין השני המובא בברייתא: "ואל יצא יחידי בלילה", מה טעמו?

משום חשדא, שיחשדוהו בזנות.

ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידנא [ולא אמרו כן אלא כשלא קבוע לו זמן] ללמוד אצל רבו בלילה, אבל אם קביע ליה עידנא, שזמן קבוע לו ללכת ללמוד בלילה, מותר לצאת יחידי, משום דמידע ידיע לכל דלעידניה קא אזיל, ולא יבואו לחשוד בו.

הדין השלישי המובא בברייתא: "ואל יצא במנעלים המטולאים", מסייע ליה לרבי חייא בר אבא. דאמר רבי חייא בר אבא גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים לפי שהוא צריך להיות חשוב והגון לכבוד תורתו⁽²⁵⁾.

מקשה הגמרא: איני, והא רבי חייא בר אבא עצמו נפיק [יצא] במנעלים המטולאים!?

אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן: לא אמרו שגנאי הוא הדבר אלא דוקא בטלאי על גבי טלאי.

ולא אמרן שגנאי הוא, אלא בפנתא כשהטלאי בגב הנעל, אבל בגילדא [בסוליא] לית לן בה, ומותר.

ואף בפנתא נמי לא אמרן, אלא לצאת בו באורחא [בדרך], אבל בביתא – לית לן בה.

ולא אמרן שגנאי הוא, אלא בימות החמה לפי שהטלאי נראה, אבל בימות הגשמים שהטיט שעל הנעל מכסהו – לית לן בה, ומותר.

הדין הרביעי המובא בברייתא: "ואל יספר עם אשה בשוק". – אמר רב חסדא: ואפילו היא אשתו, לפי שאין הכל מכירין בה, ויבואו לחשוד בו.

תניא נמי הכא: אל יספר עם אשה בשוק אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו, לפי שאין הכל בקיאיין בקרובותיו.

הדין החמישי המובא בברייתא: "ואל יסב בחבורה של עמי הארץ", – מאי טעמא?

דילמא אתי לאמשוכי בתרייהו [פן יגרר אחריהם].

הדין השישי המובא בברייתא: "ואל יכנס אחרונה לבית המדרש" – מה טעמו?

משום דקרו ליה פושע [מתעצל]⁽²⁶⁾.

הדין הנוסף המובא בברייתא: "ויש אומרים: אף לא יפסיע פסיעה גסח", – מה טעמו?

לצאת בשוק כשידיו מבושמות, כתב הרש"ש, כיון שאין דרך הידים להזיע יש להשוות את דינם לבגדים.

25. רש"י במסכת שבת (קיד א).

26. כך פירש רש"י, אבל המהרש"א פירש מלשון "פוסע", היינו, כיון שבא אחרון לאחר שכולם כבר ישובים על מקומותיהם הריהו פוסע על ראשי עם קודש.

ארבע אמות, כאילו דוחק רגלי שכינה.
דכתיב: [ישעיה ו ג] "מלא כל הארץ
כבודו"⁽²⁹⁾.

מתניתין:

הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו — א-מ
מברך על המליח לפי שהוא העיקר, ופוטרי
בברכה זו גם את הפת⁽¹⁾, כי הפת טפלה
לו⁽²⁾.

זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה —

דאמר מר: פסיעה גסה — נוטלת אחד מחמש
מאות ממאור עיניו של אדם⁽²⁷⁾.

מאי תקנתיה של הפוסע פסיעה גסה?

להדריה [יחזירנו] למאור עיניו בקדושא דבי
שמישי, בשתית כוס של קידוש בליל
שבת⁽²⁸⁾.

הדין האחרון המובא בברייתא: "ואל יהלך
בקומה זקופה", — מה טעמו?

דאמר מר: המהלך בקומה זקופה, אפילו

1. הצל"ח לעיל (מב א ע"ד רש"י ד"ה ר"ה) את
כתב לחדש שאם אכל מהפת שיעור של "כדי
שביעה" אינו נפטר בברכת בורא נפשות שבירך
על המליח, כיון שהתחייב על הפת בברכת
המזון מהתורה, וראה בספר כף החיים (רי"ב
סק"ג) שהביא כן בשם הלכות קטנות (ח"ב
סימן נ"ט).

2. הרמ"א בתשובותיו (סימן א') העלה לדינא
שכשהפת טפלה למליח אין היא מחייבת בנטילת
ידיים כי היא בטלה כלפי המליח, ואולם השל"ח
בספר עמק ברכה (סוף ברכות הנהנין דינים
כלליים כלל ז) חולק וסובר שהפת מחייבת
בנטילה גם באופן זה, משום שחיוב נטילה נתקן
בפת משום "סרך תרומה" [גזירה שמא יאכלו
תרומה בידיים שאינם טהורות] וכל מה ששם
"פת" עליה הריהי בכלל התקנה, ולכן גם
כשטפלה היא כלפי המליח ואין מברכים עליה
מחמת טפילותה מכל מקום, כיון שלא פקע
ממנה שם פת היא מחייבת בנטילה, עיין בדבריו.
ובדעת הרמ"א יש לומר, שלחיוב נטילה,
מלבד התנאי שיהא שם פת עליה יש גם צורך
שיאכל ממנה, שהרי הנוגע בפת ואין כונתו
לאוכלו לא חייבוהו בנטילה, ולכן סובר הרמ"א

27. התוספות במסכת תענית (י ב) מבארים את
הסיבה שבחמש מאות פסיעות לא ניטל כל מאור
עיניו של האדם, כי רק הפסיעה הראשונה נוטלת
אחד מחמש מאות ממאור עיניו, אבל הפסיעה
השנייה נוטלת אחד מחמש מאות מהנותר ממאור
עיניו ולפיכך גם כשפוסע חמש מאות פסיעות
גסות עדיין לא ניטל כל מאור עיניו.

28. כך פירש רש"י, ואולם התוספות בפסחים
(ק ב ד"ה ידי קידוש) והטור (סימן רס"ט)
הביאו בשם רב טורנאי גאון שהרפואה היא
בכך שנותן מהיין על גבי עיניו. וכבר העיר
המהרש"א שבזמנינו אין נוהגים כן ביין קידוש,
ורק ביין הבלדה עושים כן משום חיבוב המצוה
ולא משום רפואה וכמבואר ברמ"א רצ"ו ס"ב.
וע"ש בדבריו פירוש נוסף לדברי הגמרא.

29. המהרש"א מפרש שהאדם הוא המרכבה
והשכינה מעל ראשו, נמצא אם כן שההולך
בקומה זקופה הריהו זוקף את ראשו למעלה
ודוחק בכך את רגלי השכינה אשר על ראשו,
אכן בשפלים ונמוכים הדבר להיפך שעל ידי
שמנמיכים עצמם הם מורידים את השכינה
למטה לארץ ועליהם אמר הפסוק "ואני אשכון
את דכא" וגו'.